

Minstens 267 jaar onderwijs in Onstwedde

Hoe en wanneer men in Onstwedde is begonnen de jeugd te onderwijzen is ons niet bekend. Wel weten we dat het dorp in 1710 al een school bezit, getuige de volgende notitie uit het kerkvoogdij-archief van de Ned.Hervormde Kerk: "den sesen-twijntichsten november aen Yan Glasenmaecker wonnendije ijn dije Peckel bij dije schoele an glas verdent het mesters glas vijftijn stuijver hebbe ijck Yarke Tedinck betalt". Deze school zal waarschijnlijk gestaan hebben op de plaats van het nu bestaande Hervormde schoolgebouw op de hoek Kerklaan/Havenstraat.

De meester uit de 18de eeuw was niet alleen schoolmeester, maar hij was tegelijk klusjesman. Het verdiende loon voor het geven van onderwijs aan de Onstwedder jeugd was namelijk niet voldoende om in z' n onderhoud te voorzien. Hij was daarom genoodzaakt allerlei karweitjes na schooltijd op te knappen. Deze karweitjes liepen uiteen van het overschrijven van documenten tot het wassen van ramen. Enige leuke voorbeelden hiervan geeft ons het kerkvoogdij-archief van de Ned. Hervormde Kerk:

29-12-1739: "met onse mester verteert vijf stuiver 4 duit doe de mester de rollen overschreven heeft van de Lijkweg en voetpat..."

16-4-1764: "De mester bitalt voor het glazen wassen en voor het witten ter zomma drie guldens, dat hi in dat Ear 1763 heeft dan".

"Orkonde zin hant"..., (volgt ondertekening) "J.P. Stantini Schoolmeester".

In de eerste helft van de 18de eeuw wordt "die Schoelemester" ieder jaar op Pinksteren "één Gulden bitalt voor klokke smeer".

Voor het genoten onderwijs moest worden betaald. Helaas hadden verscheidene ouders het geld niet om hun kinderen naar school te kunnen sturen. Er was geen leerplicht, zodat veel kinderen thuis bleven. Daar konden ze zich "nuttiger" maken: een paar extra werkhands brachten meer geld in de la.

Er waren daardoor heel wat mensen die niet konden lezen, schrijven en rekenen. Uit het volgende voorbeeld uit de 18de eeuw blijkt dat o.a.:

"Ick ondergesgreeven bekenne ontfangen te hebbe uijt hande van Reijnt Dercks als kerkvoogt voordient loon bij de pastreij een somma van twee en viertig stuijver. Den 12 october. 1723". Bij wijze van kwitantie ondertekent de ontvanger van het geld de aantekening van de kerkvoogd.

Zo lezen wij verder: "Dit marck heeft (volgt bibberig kruisje) Hinderck Beerents met sijn eiigen hant getogen hem beklagende niet te kunnen schrijven dient dit soo ver tot quitansie".

Als garantie voor de echtheid van het kruisje, volgt een tweede ondertekening:
"Albert Jan Kuijper als getuige".

In of omstreeks 1750 heeft Onstwedde een nieuwe school gekregen. De school werd door de kerk gesticht en moest dus door de kerkleden betaald worden. Het kerkelijk archief geeft een lijst van "Diegene die vrijwillegh hebben geven tot maeken van een nieuwen Schoele" en eveneens een "Besettingslijst voor den nieuwen Schoele". Dit moet een voor-intekenlijst zijn geweest, waarop men zich verplichtte minimaal een bepaald bedrag te geven.

De bijdragen op de "Besettingslijst" zijn merendeels f. 3,--. De familie Goring uit Ellersinghuizen schijnt het dikst in het geld gezeten te hebben, want zij geven f. 12,--. Als Harm Goring is overleden halveert z'n vrouw de gift: f. 6,--.

Tijdens en na de Bataafse Republiek (1795 - 1806) wordt het onderwijs van staatswege geregeld. De bestaande school wordt een "kerkgemeentelijke school". Het karakter van deze school is die van een gemengde school. Hij is toegankelijk voor kinderen van alle kerkelijke gezindten. De school en het jaarsalaris van de meester moeten nu betaald worden uit de gemeente kas. *)

Dat dit niet volledig gebeurt blijkt uit de aantekeningen van de kerkvoogden. De kerk neemt een deel van het salaris voor zijn rekening.

In de vragenlijst van 1828 van de Commissie van onderwijs in de provincie Groningen wordt over de school in Onstwedde geschreven dat de kinderen opzettelijk in het zingen worden onderwezen. De taal die er wordt gesproken is "plat Duitsch vermengd met enige verbasterde Hoogduitsche woorden".

Er worden enkele voorbeelden gegeven van de hier gesproken taal waarvan de volgende er één is: "Do onse Börgemester hen brogt is bin wi ook op de grouve neugt on wi binter ook op 't moal west".

In 1836 brengt de hoofdinspecteur van het Middelbaar- en Lager Onderwijs, Wijnbeek, een bezoek aan de scholen in Onstwedde en Veenhuizen. Zijn bevindingen zijn: "De onderwijzers en de leerlingen onderscheiden zich door eene groote mate van ingetogenheid en eenvoudigheid. Dat er eene zeer zachte toon bij de onderwijzer en ongedwongen orde en gehoorzaamheid bij de leerlingen heerscht, hetgeen schijnt te moeten worden toegeschreven aan de verre verwijdering van voorname plaatsen en de eenvoudigheid der levenswijze".

*) Zie ook het artikel van W.H. van der Ploeg.

Verder schrijft Wijnbeek dat alleen het noodzakelijke wordt onderwezen. In de leerwijze is men achter in vergelijking met de scholen buiten Westerwolde. Toch vindt Wijnbeek dat de jeugd goed leest en een behoorlijke hand schrijft. Er wordt ook een weinig rekenen geleerd. Het onderwijs is niet veel omvattend, wat Wijnbeek voor deze streek echter ook niet nodig acht. Er worden namelijk geen kunsten en wetenschappen beoefend, de meeste inwoners zijn in de landbouw werkzaam. Het hoofddoel van de onderwijzer is:

Zedelijkheid bij de jeugd op te wekken en te versterken.

Deze zedelijkheid laat bij de volwassenen nog al eens te wensen over. "Ze zijn godsdienstig vrij ingetogen, maar in openbare gezelschappen en samenkomsten is men zeer onzedig", aldus de zoëven genoemde commissie van onderwijs in 1828.....

Uit bovengenoemde rapporten bleek dat er in het begin van de 19de eeuw een school heeft gestaan in Veenhuizen. De school stond op "Bruggesplaats" waar tegenwoordig de boerderij van Bruggers/Sterenborg staat. Het gebouw was oorspronkelijk niet bedoeld als school.

Het was een houten hok, dat als school in gebruik genomen werd, omdat de bouw van een nieuwe school niet kon worden bekostigd. Daar het een christelijke school behoorde te zijn moesten de inwoners van Veenhuizen de schoolkosten en de onderwijzerskosten zelf betalen. De inwoners bezaten echter niet veel geld, zodat de meester ging "rondeten!" Dit houdt in dat de meester de ene week bij de ene boer in de kost wat, waar hij meeat en sliep. De volgende week naar een andere boer, waarvan de kinderen bij hem naar school gingen. Zolang de school bestond (+ 1828 - 1860) is er 1 meester aan verbonden geweest, die z'n leven als vrijgezel sleet.

Pas na 1857 *) kan men spreken van openbaar- en bijzonder onderwijs. In Onstwedde is hier van pas sprake wanneer het gemeentebestuur in 1860 een Openbare School bouwt op de Brink. Het is het zelfde gebouw dat nu gebruikt wordt als turnzaal. Voor die tijd was het een bijzonder mooi gebouw. Naar aanleiding van de bouw van deze school vindt de volgende dialoog plaats tussen twee inwoners van Onstwedde:

"Wat is het een mooie school geworden hè?"

"Jawel, maar er zit een lelijke deur in".

*) In 1857 is de wet op het lager onderwijs.

"Dat lelijke zie ik er niet aan. Wat is er dan zo lelijk aan?"

"Nou, dat is nogal duidelijk: Christus Jezus mag niet door de deur....."

Er zijn er dan (1860) twee scholen. De openbare- en de kerkgemeentelijke school. De laatstgenoemde is een christelijke school, waar uit de Bijbel wordt verteld.

In 1835 vindt in Onstwedde de Afscheiding plaats. De kinderen van de Afscheiden gemeenteleden gaan naar de openbare school of naar de kerkgemeentelijke school. In 1862 wordt de Afscheiden Gemeente aangespoord een bijzondere school te stichten "waarin volgens de gereformeerde leer onderwijs gegeven wordt aan de kinderen".

De eerste stappen die ondernomen worden zijn:

1. Het houden van een maandelijks kollekte voor het stichten van zo' n bijzondere school.
2. Het opmaken van een lijst waarop gemeenteleden vrijwillig kunnen intekenen.

De gemeenteleden achten het ergens wel nodig, maar hebben toch betrekkelijk weinig belangstelling. Men vindt het wel goed zo. De kerkeraad stelt daarom een commissie samen, die de mogelijkheden moet onderzoeken tot het bouwen van een bijzondere school. Als mogelijkheden worden aangedragen:

1. De pastorie en de kerk, staande in de Hörn, tot "meesterij" en school ombouwen. Er zal dan een nieuwe kerk en een nieuwe pastorie moeten worden gebouwd.
2. Samen met de Hervormde Kerk een bijzondere school stichten.

Mogelijkheid één is vrijwel direct van de hand gewezen, terwijl mogelijkheid twee pas jaren later wordt uitgevoerd, maar niet in samenwerkingsverband.

De Hervormde gemeente geeft namelijk de voorkeur aan een zuiver hervormde school. De Afscheidenen mogen meewerken, maar dat wil hun kerkeraad niet. Daarom zijn ze genoodzaakt zelf een school op te richten. Hierover wordt weer breedvoerig gesproken, men komt echter niet tot een eensluidende oplossing.

Om een bijzondere school te bouwen en in stand te houden is jaarlijks f. 715,-- nodig, wat de gemeente niet bij elkaar kan krijgen. Na nog een tijd van heen en weer gepraat wordt besloten een school te bouwen op de plaats waar de Gereformeerde Kerk heeft gestaan. *)

*) *De Gereformeerde kerk was in 1869 overgeplaatst naar de Dorpsstraat, op dezelfde plaats waar de tegenwoordige Gereformeerde Kerk staat.*

De oude pastorie zal dienen als meestershuis. De kosten voor de bouw van de school bedragen f. 1.186,--.

Er werden bepalingen vastgesteld waaraan de hoofdonderwijzer moet voldoen.

(Uit de notulenboeken van de Gereformeerde gemeente):

1. Dat de kinderen in de vakken van gewoon lager onderwijs goed en degelijk worden onderwezen.
2. Dat wat het godsdienst-onderwijs aangaat, de kinderen naar hunnen vatbaarheid overeenkomstig de Gereformeerde leer worden onderricht.
3. Dat hij bij het aanvaarden der school de formulieren van Eenheid der Gereformeerde Kerk onderteekent.
4. Dat vijf dagen per week - maandag t/m vrijdag - school worde gehouden en wel in de wintermaanden:
Voor de middag van $9\frac{1}{2}$ - $11\frac{1}{2}$ uur.
Na de middag van 1 - 3 uur.
's Avonds van 5 - $6\frac{1}{2}$ uur.
In de zomermaanden:
Voor de middag van 9 - 11 uur.
Na de middag van 1 - 3 uur.
's Avonds van 4 - $5\frac{1}{2}$ uur.
5. Dat hij de noodige kerkdiensten waarneemt als voorlezer, voorzanger, enz. en ook de zondagschool houde als het verkozen wordt.
6. Dat hij zich aan het opzicht en bestuur des kerkerads onderwerpe die daar een commissie voor opricht en bestuur over school en onderwijs heeft en bij het invoeren van boeken of andere zaken van belang met deze in overleg treedt - en dat bij verval van lidmaatschap ook de betrekking van onderwijzer voor hunne school vervallen is.

Het inkomen van de onderwijzer wordt op jaarlijks 600 gulden vastgesteld.

Het schoolgeld dat de leerlingen moeten betalen voor de dagschool bedraagt:

Het 1e kind uit één gezin per maand	40 cent
Het 2e kind betaalt per maand	34 cent
Het 3e kind betaalt per maand	25 cent
Het 4e kind betaalt per maand	17 cent.

Voor de avondschool moet 8 cent per week betaald worden.

Op 4 januari 1872 wordt de Gereformeerde School geopend. Er zijn ongeveer 60 leerlingen ingeschreven, die onderwezen worden door de onderwijzer W. Hummelen.

Het wordt echter geen groot succes, want al in oktober 1872 neemt meester Hummelen ontslag. Hij is in die negen maanden een aantal keren berispt door de kerkeraad. Hij had o.a. zonder hun toestemming een vrije pinksterdag genomen. Hummelen vertrekt naar Assen. Er wordt voorlopig een hulponderwijzer aangetrokken. Daarna worden verschillende onderwijzers benoemd, maar er is niemand die de benoeming aanvaardt. Het salaris is aan de lage kant, maar de gemeente is niet van plan het te verhogen. Het resultaat is dat in 1876 de school weer ter beschikking wordt gesteld van de gemeente. Deze wijst voortzetting van de hand, zodat de school wordt opgeheven. De kinderen gaan nu weer naar de Openbare- of naar de in 1871 gestichte Hervormde School. De toestand is weer dezelfde als voor 1872.

Een dag op de Hervormde School omstreeks 1890.

Spelende kinderen lopen op het plein voor de school. De school bestaat uit twee lokalen. Om negen uur komt hoofdmeester Jonkers buiten en klappt in de handen, het teken dat de leerlingen in de rij moeten gaan staan.

Op het sein van de meester lopen ze de gang in, waar ze hun jas, pet en klompen achter moeten laten. Wanneer iedereen in de bank zit, wordt er een aantal psalmen gezongen. Klasse-onderwijzer Piebers gaat voor in gebed om daarna een verhaal te vertellen uit de Bijbel. Er wordt goed geluisterd. Eén van de leerlingen steekt de vinger op en vertelt dat haar vader die dag een varken zal slachten. De meester vraagt of er ook leverworst wordt gemaakt. Dat wordt bevestigd. De leerling kan binnenkort dus een bezoekje van de meester verwachten, want leverworst.....

Nu wordt er verder gegaan met rekenen. Er zijn sommen op het bord geschreven, die eerst worden uitgelegd. Daarbij maakt meester gebruik van de zogenaamde houten handen.

Iedereen heeft het begrepen, zodat de sommen op de lei worden overgeschreven. met een griffel en gemaakt. Wanneer bijna iedereen klaar is is het tijd voor lezen. Om de beurt wordt er een gedeelte gelezen. Wanneer een leerling niet weet waar de vorige lezer is geëindigd wordt deze in de hoek gezet en krijgt een aantal tikken met de kaartstok.

Er moet die morgen ook nog worden geschreven. De zin:

"Geen mensch mag eene kwade daad doen" wordt keurig in lopend schrift op de lei geschreven. Het is twaalf uur, er wordt gedankt. De leerlingen worden er aan herinnerd, dat het schoolgeld 's middags moet worden meegenomen.

Om één uur is iedereen weer aanwezig. Er is een begrafenis. De begrafenisstoet loopt over de Kerklaan langs de school. Alle leerlingen staan op een rij langs de schoolmuur en de jongens hebben hun pet achter de rug. Totdat de stoet uit het gezicht is verdwenen blijft iedereen zo staan. Dan gaan ze allemaal gedwee naar binnen.

Iedereen geeft het schoolgeld, twintig cent, aan de onderwijzer. Er wordt weer een aantal psalmen gezongen. De jaartallen die moesten worden geleerd worden overhoord. Daarna vertelt meester een verhaal over de slag bij Waterloo. Er wordt met rode oren geluisterd. Ook de aardrijkskundeles wordt niet vergeten. De kaart van Groningen hangt voor het bord. Meester wijst met de kaartstok de plaatsen aan en de klas dreunt ze in koor op: Groningen, Hoogezand, Sappemeer... Nadat er gedankt is mogen de kinderen naar huis gaan om zich daar verdienstelijk te maken.

Meester Jonkers is nog niet vrij. Naast zijn leven als onderwijzer is hij koster van de kerk en tevens boer. Als koster moet hij ook voorlezen en voorzingen in de kerk. Zijn salaris bestaat uit een voorraad turf die nodig is voor de winter en uit het mogen bebouwen van twee kosterakkers. Zodoende houdt hij er wat koeien en varkens op na. Hiermee probeert hij z'n vader, moeder en twee zusters te onderhouden. Ze wonen naast de school. In tegenstelling tot meester Jonkers moet meester Piebers 't met een zeer bescheiden inkomen doen; voor hem zijn niet zoveel bijbaantjes beschikbaar.

In 1906 wordt de Hervormde School verbouwd, omdat het gebouw veel te klein is geworden. Er wordt zolang les gegeven in een deel van de Openbare School, in de leerkamer van de Gereformeerde Kerk en in de "Rehoboth", de Leerkamers van de Hervormde Kerk. Na de verbouwing is de school zes lokalen rijk. Dit blijkt al gauw weer te weinig te zijn. Er moet worden uitgebreid wanneer er meer dan driehonderd kinderen naar school gaan. Men voelt echter weinig voor uitbreiding, zodat men besluit dat, wanneer er meer dan driehonderd leerlingen de Hervormde School zullen bezoeken, de gereformeerde leerlingen niet meer toegelaten zullen worden en de al toegelaten leerlingen van school zullen worden verwijderd.

In maart wordt dan door enkele leden van de Gereformeerde kerk een schoolvereniging opgericht. Deze schoolvereniging bewerkstelligt dat er in 1912 een Gereformeerde school wordt gebouwd aan de Dorpsstraat (28), op de plaats van de tegenwoordige supermarkt Halmingh.

De schoolvereniging heeft de bouw van de school zelf moeten bekostigen. Voor het bouwen van een bijzondere school werd toen nog geen overheidsgeld uitgetrokken. Het schoolgebouw, dat f. 6.000, -- kostte bestond uit drie lokalen. De heer D.A. Koebrugge, onderwijzer aan de Hervormde School werd benoemd tot hoofd van de school en hij aanvaardde deze benoeming.

Zo wordt op 1 mei 1912 begonnen met het onderwijs op Gereformeerde grondslag. Het aantal leerlingen waarmee wordt begonnen is 92. Aangezien de school op deze datum nog niet klaar is, wordt een poosje les gegeven in het wagenschuurtje van Jan Huiges.

(Dit schuurtje stond op de plaats waar nu de Roessinghlaan begint).

Al gaan de kinderen van Gereformeerde ouders niet meer naar de Hervormde school, toch moet die school uitbreiden. Dat gebeurt in 1932. Het leerlingen-aantal is dusdanig gegroeid, dat er een school met zeven lokalen nodig is. Deze zijn nog steeds in gebruik, al bestaan er momenteel plannen tot het bouwen van een nieuwe Hervormde Basisschool.

Ook het leerlingenaantal van de Gereformeerde school groeide, zodat de school te klein werd. In 1946 gaan twee klassen onder de hoede van juf Ellen naar de Openbare school om daar te blijven tot 1948 (In 1932 was de Openbare school door gebrek aan leerlingen opgeheven). Achter de bestaande lokalen worden twee nieuwe lokalen gebouwd, die in 1950 in gebruik worden genomen.

Mede door de grote inventiviteit en het doorzettingsvermogen van de hoofdonderwijzer J.J. Oosterheert, wordt de school in 1969 omgedoopt tot een Christelijk Nationale School. Ook worden er plannen gemaakt voor het bouwen van een nieuwe school. Na lang praten en aanhouden bij de gemeente en bij het Rijk, wordt er toestemming gegeven voor de bouw van een Chr.Nat. school aan de Landlaan. Wanneer de bouw is voltooid, vindt op 24 november 1972 de opening plaats door prof. M.J. Langeveld, naar wie de school genoemd is.

De noodzaak van voortgezet onderwijs in Onstwedde was intussen ook ingezien en in 1921 werd een U.L.O.-school-vereniging opgericht. Het schoolgebouw was er echter nog niet. Een jaar lang geven de heren Pesman en Groen les aan twee U.L.O.-klassen in de vroegere openbare lagere school. In 1922 wordt de U.L.O.-school in de Luringstraat in gebruik genomen.

Deze heeft dienst gedaan tot 1962. *)

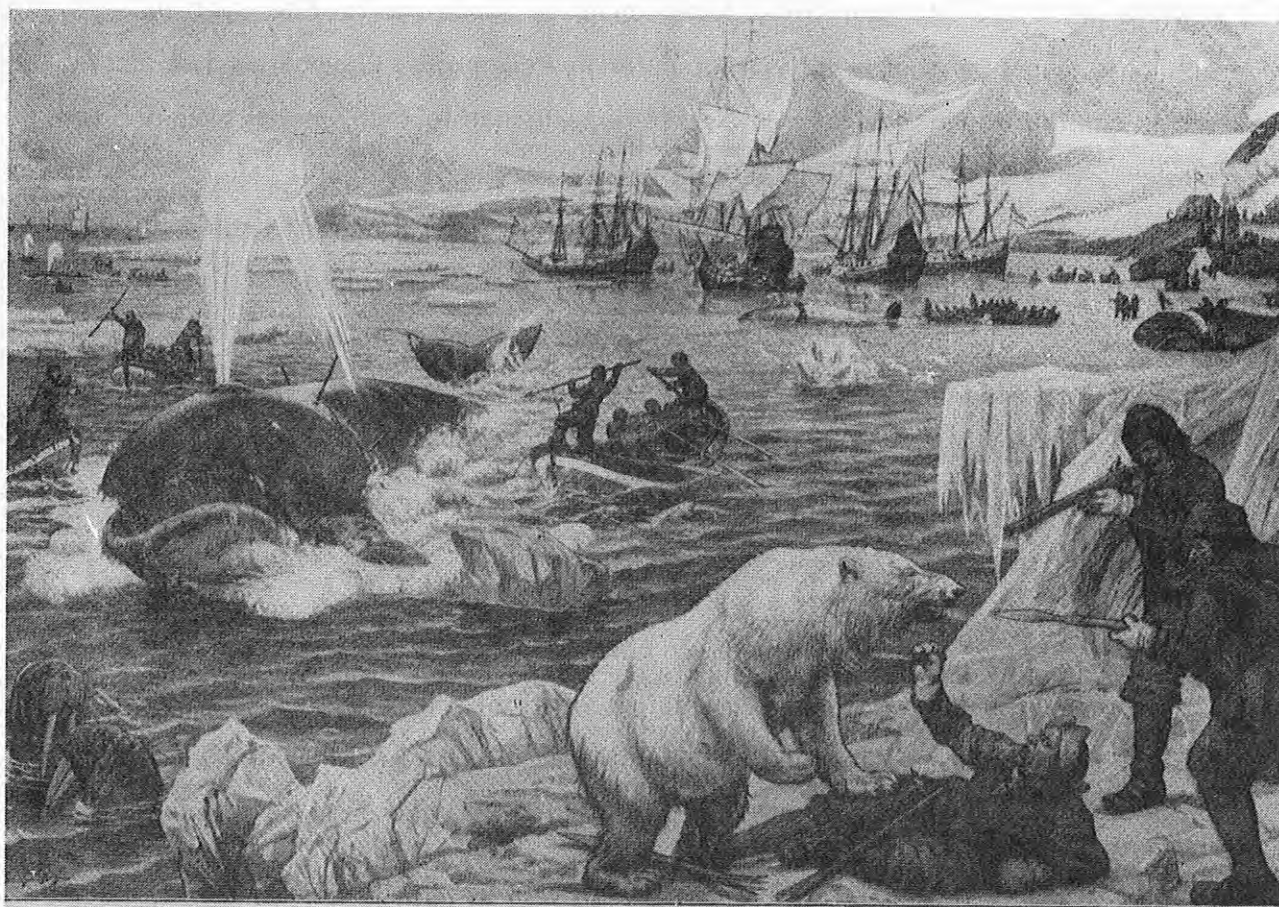
*) *De vroegere U.L.O.-school aan de Luringstraat wordt nu gebruikt als "schortjes-fabriek".*

In dit jaar wordt de nieuwe 6-klassige M.U.L.O. aan de Boslaan (32) geopend.
De sterke groei van het aantal leerlingen in de voorafgaande jaren is vooral te danken geweest aan het feit, dat het een echte streekschool is geworden.
In 1968 doet de Mammoetwet z' n intrede en wordt het een Mavo-school, die in 1976 "' t Spieck" wordt gedoopt.

Onstwedde, januari 1977.

Anneke Luring.

Ter Walvischvaart.